

AMERİKA VE
MODERN TÜRKİYE'NİN
OLUŞUMU
ALİ ERKEN

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0079

Tarih: 023

**AMERİKA VE MODERN TÜRKİYE'NİN
OLUŞUMU: BİLİM, KÜLTÜR VE SİYASAL**

İTTİFAKLAR

ALİ ERKEN

Özgün adı

*America and the Making of Modern
Turkey: Science, Culture and Political
Alliances*

Türkçesi

Ebru Kılıç

Genel Yayın Yönetmeni

Dr. Hüseyin Yorulmaz

Tasarım ve Yayın Kimliği

Bülent Erkmen

Kapak Görseli ve Sayfa Uygulama

Faruk Özcan

Kitap Editörü

Dr. Erdem İlgi Akter

Son Okuma

Dr. Mehmet Yılmaz Akbulut

VakıfBank Kùltür Yayınları

Büyükdere Caddesi

No: 97 – Kat 4

Şişli 34394 İstanbul

Telefon: 0 212 354 5730

www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr

Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2020

ISBN 978-605-7947-91-8

*Kitabın Türkçe yayın hakları VakıfBank
Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım
amacıyla, kaynak göstermek şartıyla
yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir elektronik veya mekanik araçla
çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve
mali hakları saklıdır.*

Baskı

Ofset Yapımevi

Şair Sokak No: 4, Çağlayan Mahallesi,
34410 Kağıthane, İstanbul

Telefon: 0 212 295 86 01

Sertifika No: 45354

1. Baskı: Aralık 2020

AMERİKA VE
MODERN
TÜRKİYE'NİN
OLUŞUMU:
BİLİM, KÜLTÜR VE
SİYASAL
İTTİFAKLAR

ALİ ERKEN

TÜRKÇESİ
EBRU KILIÇ

ALİ ERKEN

Yüksek lisans ve doktora eğitimini Tarih alanında tamamladı. Eğitim ve araştırma amaçlı olarak İngiltere, Amerika, Bosna Hersek'de bulundu. 20. yüzyıl tarihi hakkında çalışmalarını sürdürmektedir.

EBRU KILIÇ

Ebru Kılıç 1971'de Milas'ta doğdu. 1994'te Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümünden mezun olduktan sonra 2003'e kadar *Özgür Ülke*, *SiyahBeyaz*, *Liberal Bakış* ve *Radikal* gazetelerinin dış haberler servislerinde çalıştı. 2008'de Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesinde tezsiz İnsan Hakları yüksek lisans programını tamamladı. 1999'dan beri Everest, Agora, Tübitak, İletişim, Metis, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İş Bankası Kültür Yayınları, Koç Üniversitesi Yayınları ve Doğan Kitap dâhil birçok yayınevine yüze yakın çeviriyle katkıda bulundu. Manuel Castells'in *Ağ Toplumu* üçlemesi (Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, 3 cilt; Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005), Brian Greene'in *Evrenin Zarafeti* (Tübitak, 2008), Adrian Desmond ve James Moore'un *Charles Darwin'i* (İş Bankası Kültür Yayınları, 2011) Cyprian Broodbank'in *Orta Deniz'in Yapımı* (Koç Üniversitesi Yayınları, 2016) başlıca çevirileri arasında yer alır.

İÇİNDEKİLER

Önsöz	9
Giriş	11

I. BÖLÜM

Bilim ve Tıp: Cumhuriyetin Temel Direkleri	41
--	----

II. BÖLÜM

Az gelişmişliğin Çareleri	87
---------------------------------	----

III. BÖLÜM

Uzmanlar Çağı	143
---------------------	-----

IV. BÖLÜM

Beşeri Bilimler ve Batılılaşma	197
--------------------------------------	-----

Sonuç	237
-------------	-----

Kaynakça	245
----------------	-----

Dizin	269
-------------	-----

Büyükanne ve Büyükbabalarıma...

ÖNSÖZ

Bu kitapta Amerika'nın 1923 ile 1970 arasında Türkiye'de hayırseverlik faaliyetleri inceleniyor. Yazar, birincil kaynakların ayrıntılı bir analiziyle Rockefeller ve Ford vakıflarıyla birlikte İstanbul'daki Robert Kolejin faaliyetlerini araştırıyor. Türkiye'nin Batılılaşma yolunu şekillendiren, Türkiye'deki eğitimli seçkinler ile Amerikan kurumları arasında gelişen ortak söylemsel pratikleri ortaya koyuyor. Bu süreç Batı akılcılığı ve kültürel zevklerinin tıp, bilimsel eğitim, sosyal ve beşeri bilimler alanlarındaki vakıf bursları sayesinde telkin edilmesini de içermiştir. Ağırlıklı olarak, Türkiye'nin "yaratıcı azınlığı" ile kilit vakıf kişilikleri arasındaki yakın ortaklığa dayanan bir süreçti bu. Bu çalışmada birincil arşiv kaynaklarından yararlanılarak Türkiye'nin vizyonunun Batıya yönelmesi konusunda Türk siyasetçiler, entelektüeller, sanatçılar ve vakıf yetkilileri arasında süregelen bir işbirliği olduğu ortaya koyuluyor. Bu analiz 1923 sonrasında Türkiye ile ABD arasındaki siyasal ilişkilerin anlaşılması açısından tamamlayıcı bir kavrayış sunuyor.

GİRİŞ

Türkiye’de cumhuriyetçi yönetim ve sonrasında 1970’li yıllara kadar görev yapan hükümetler, Batılılaşmayı ülkenin geleceğini gösteren nihai hayal olarak kucaklamıştır. Cumhuriyetçi söylemde dile getirildiği biçimiyle “bilimsel ve modern” ruh, geri kalmışlık ve yobazlıkla ilişkilendirilen kadim din ve gelenek normlarının önüne geçmiştir. Amerikalı kurumlar ideolojik ve kurumsal aygıtlarla Batıya yönelmiş bir Türkiye’nin yaratılmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu ilişki Soğuk Savaş dönemindeki ideolojik kutuplaşma sırasında, Türkiye’deki yönetici seçkinlerin “demokratik özgürlük” ve “kalkınma”ya ulaşma hevesi nedeniyle yoğunlaşmıştır. Bu çalışmada aşağıdaki sorular merkeze alındı: Modern Türkiye’nin oluşumunda Amerikan hayırseverlik faaliyetleri, Türk yönetici seçkinlerinin siyasal vizyonunu hangi biçimlerde tamamladı? İki ülke arasında bilgi ağları kurulmasında rol oynayan ortak söylem çerçeveleri nelerdi? Türkiye’nin kültürel ve teknolojik dönüşümüne yapılan bu hayırseverlik katkısının kilit aygıtları ve stratejileri nelerdi?

Amerika’nın o zamanlar Yakındoğu diye bilinen Ortadoğu’daki çıkarları bölgenin sadece zengin enerji kaynaklarına sahip olmasından değil, nüfus itibarıyla dünyanın ikinci büyük dininin, yani İslamın merkezi ve Hıristiyanlığın doğduğu yer olmasından da kaynaklanıyordu.¹ Amerikan misyoner okulları 19. yüzyıl sonu

1. Mehmet Ali Doğan, “From New England into New Lands: The Beginning of a Long Story”, yay. haz. Mehmet Ali Doğan ve Heather J. Sharkey *American Missionaries and the Middle East. Foundational Encounters* (Salt Lake City University of Utah Press, 2011), 10–12.

ve 20. yüzyıl başında Osmanlı İmparatorluğunda geniş bir eğitim ağı kurmayı başarmıştı. 1824 ile 1910 arasında 500'den fazla okul kurulmuş, yaklaşık 30.000 kayıtlı öğrenci bu kurumların çatısı altında toplanmıştı. Bu okulların mezun ettiği öğrencilerin sadece sayısı değil, geldikleri mevkiler de şaşırtıcıydı: Örneğin Balkanlar ve Ortadoğu'daki yeni ülkelerde önde gelen entelektüeller ve siyasetçilerin birçoğu Osmanlı İmparatorluğunda 1863'te kurulan ilk Amerikan okulu olan Robert Kolejin mezunuydu.² Amerika'nın Osmanlı İmparatorluğundaki ilk girişimleri, kardeş Hıristiyanlar arasında Protestanlığı yaymaya yönelik evanjelik bir bakış açısının güdümündeydi. *The American Board of Commissioners for Foreign Missions* (Amerika Yabancı Misyona Komiserleri Kurulu) ülke dışındaki Amerikan misyoner okullarının çoğunu denetliyor, öğretmenler ve diğer personel, merkezi ABD'de bulunan birkaç misyoner cemiyetinde hazır bekliyordu.³ Sundukları bu hizmetler ve eğitim, Amerikalıların Osmanlı siyasal seçkinleriyle dostane ilişkiler kurmasını sağladı, Türkiye Cumhuriyeti de bu ilişkileri miras olarak devraldı. Örneğin Robert Kolej personeli I. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Türk-Amerikan ilişkilerinde arabuluculuk rolü oynadı. Daha önce Mardin ve Fırat istasyonlarında misyoner olarak görev yapan Caleb Frank Gates 1903 ile 1932 arasında Robert Kolejin başkanlığını üstlendi. Gates dönemin sadrazamı Talat Paşa ile yakın bir ilişki kurarak Osmanlı makamlarının kuruma güven duymasını sağladı. Robert Kolej, Osmanlıların İngiliz ve Fransız imparatorluklarına karşı savaşa girmesinden sonra bile faaliyetlerine ara vermedi. Keza Mütevelli Heyeti Başkanı Cleveland Dodge da ABD Başkanı Woodrow Wilson'ın çok yakın dostuydu ve Başkana savaş sırasında Osmanlı İmparatorluğuna savaş açmaması tavsiyesinde bulunmuştu.⁴

2. John Freely, *A History of Robert College I-II* (İstanbul: YKY 2009, II), 89.

3. İmparatorlukta Presbiteryen Kurulu, Baptistler, Metodistler, Mormonlar ve Quakerların yönettiği başka birçok okul vardı.

4. Elizabeth Huntington-Dodge, *The Joy of Service* (New York: YWCA, 1979), 50; 82-4,